

Mitä on poliittinen talous ja miksi sen tutkimusta tulee edistää?

Ville-Pekka Sorsa

Aluksi

Poliittinen taloustiede on perinteinen yhteiskuntatieteiden haara, jota on tutkittu ja opetettu Euroopassa 1700-luvulta lähtien. Poliittisella taloudella viitattiin alun perin karkeasti ottaen julkisyhteisössä (*polity*) tapahtuvan taloudellisen toiminnan eli tuotannon ja vaihdon järjestämiseen. Talous (*economy*) puolestaan viittasi alun perin antiikin ajan ymmärrykseen yhteiskunnan perusyksiköstä eli eräänlaisesta kotitaloudesta (*oikos*), joka huolehti muun muassa elintarvikkeiden tuotannosta, työnjaon järjestämisestä sukupuolten välillä sekä vapaiden ja orjien yhteiskunnallisten roolien jakamisesta. Oikoksen ajatus oli lähempänä perheyrittystä kuin perhettä. Se oli toiminnan organisointitapa ja sosiaalinen järjestys, joka mahdollisti tuotannon kautta elämän jatkumisen ja osallistumisen kaupunkivaltion (*polis*) julkiseen eli poliittiseen toimintaan.

Tämä ymmärrys muuttui vähitellen tuotannon ja vaihdon kehityksen myötä. Poliittisen talouden teoreettinen käsite sai ympärilleen oman tieteenalan kaupungistuvassa, teollistuvassa, modernisoituvassa sekä yritysten ja valtioiden varaan rakentuvaa kapitalistista taloutta kohti siirtyvässä yhteiskunnassa. Käsite nosti esiin niin julkisyhteisön poliittisten valintojen merkityksen tuotannollisen toiminnan järjestämisessä kuin tuotannollisen toiminnan merkityksen julkisyhteisössä. Kapitalistinen tuotantotapa edellytti politiikalta muun muassa omistusoikeuksien juridista suojaa, osakeyhtiömuodon mahdollistamista ja valtiollisia rahajärjestelmiä. Samalla havaittiin, että eri maiden, alueiden ja kaupunkien välillä oli merkittäviä taloudellisia eroja jotka näyttivät johtuvan tuotannon ja kaupan järjestämisestä.

Niin kutsutun klassisen poliittisen taloustieteen edustajat (mm. Smith, Ricardo, Mill) ja kriitikot (mm. Marx) osoittivat politiikan ja talouden kohtalonyhteyden. Yhtäältä taloutta ei voida hahmottaa eikä taloustiedettä

harjoittaa ilman talouden poliittisesti toivottavien muotojen, käytäntöjen, arvojen, normien ja muiden periaatteiden määrittelemistä. Toisaalta kaikilla poliittisilla valinnoilla on myös seurauksia taloudelliselle toiminnalle. Klassiset poliittiset taloustieteilijät omaksuivat liberaaliin yhteiskuntafilosofiaan nojaavat poliittiset lähtökohdat. He vastustivat yksinvaltioiden, kirkon ja muiden tyrannioiden keskitettyä valtaa (toisinaan mukaan lukien myös ensiaskeliaan ottava moderni edustuksellinen demokratia). Tästä lähtökohdasta johdettu taloustiede pohti, millä tavalla tuotanto ja koko yhteiskunta voitaisiin järjestää sekä rauhanomaisesti että klassisen liberalismiin ideoiden mukaisesti. Lähes kaikki klassiset poliittiset taloustieteilijät ja heidän kriittikkonsa olivat hyvin pessimistisiä sen suhteen, että kapitalismin puitteissa pystyttäisiin koskaan päätymään tällaiseen yhteiskuntaan.

Nykyaikainen (kansan)taloustiede (*economics*) on lähtöisin poliittisen taloustieteen piiristä. 1800-luvun puolessavälissä monet poliittisen talouden tutkijat, kuten monet muutkin yhteiskuntatieteilijät, alkoivat omaksua tutkimuksessa niin kutsutun positivistisen filosofian ja luonnontieteiden tutkimusmenetelmiä (Mirowski 1989). Nämä tutkijat alkoivat kutsua itseään taloustieteilijöiksi erotuksena poliittisista taloustieteilijöistä. Heidän ajatuksissaan kapitalistisen yhteiskunnan peruspilarit eli markkinavaihto, rationaalinen laskelmointi ja oman edun ajaminen voitiin olettaa ihmisluontoa ohjaaviksi tosiasioiksi, minkä vuoksi tutkimuksessa voitiin omaksua myös tuonaikaisia luonnontieteellisiä tutkimusmenetelmiä. Taloustieteellisessä tutkimuksessa ei siis enää ollut tutkijoiden itsensä mukaan kyse poliittisista valinnoista tai erilaisten tuotantotapojen ja yhteiskuntien pohdinnasta, vaan tietynlaisen – aiemmin klassiseen liberaaliin ja sittemmin uusliberaaliin – kapitalismin ideoihin ja instituutioihin jo sopeutuneeksi oletetun ihmisluonnon ja sen yhteiskunnallisen toiminnan tarkastelusta niukkojen resursien, markkinavaihdon ja rationaalisen laskelmoinnin oletusten valossa.

Poliittisen talouden tieteenalan näkökulmasta nykyaikaisessa taloustieteessä, joka ”tekee politiikkaa” olettamalla instituutioita ja toimintatapoja ja toisinaan myös antamalla niiden pohjalta poliittisia johtopäätöksiä, on kyse vain yhdestä poliittisesta näkökulmasta ja poliittisen analyysin tavoista muiden joukossa (suomeksi ks. esim. Eskelinen ja Sorsa 2011). Yhteiskuntatieteiden kehityksen kannalta näkökulma ei kuitenkaan ollut vain yksi muiden joukossa. Taloustieteestä tuli 1900-luvun aikana sekä taloustutkimuksen että yleisemmin yhteiskuntatieteen johtava tieteenala. Tämän

itseään ”yhteiskunnallisena luonnontieteenä” pitävän tieteenalan menetelmiä (esim. peliteoria) alettiin käyttää myös politiikan analyysissa, mikä on vahvistanut valtavirtaisen taloustieteen asemaa myös ymmärryksessä siitä, mistä politiikassa on kyse. Esimerkiksi amerikkalaisessa viitekehyksessä ”poliittisella taloudella” viitataan entistä useammin päätöksenteon taloustieteelliseen analyysiin (Weingast ja Wittman 2008). Kehityksen myötä poliittisen talouden tieteenala kaventui ja talouden poliittiset analyysit löytyivät entistä useammin muiden yhteiskuntatieteiden haarojen kuin taloustieteen alta.

Poliittisen talouden tieteenalan ja taloustieteen historiaa on käsitelty maailman sivu (esim. Stilwell 2011, Milonakis ja Fine 2009, Sackrey ym. 2010), minkä vuoksi sitä ei kannata näin rajatussa tilassa esitellä tämän enempää. Tämä artikkelin tarkoituksena on sen sijaan pohtia, mitä poliittinen talous nykyään on, miten se eroaa muista yhteiskuntatieteistä ja mitä poliittisen talouden tutkimus voi tieteenalana tarkoittaa 2000-luvulla. Pohdinnan motiivina on vuonna 2013 perustetun Poliittisen talouden tutkimuksen seuran (PTTS) päämäärä eli tieteenalan tutkimuksen ja opetuksen edistäminen Suomessa – ellei tieteenalasta ole selkeää käsitystä, on myös sen edistäminen hankalaa. Ennen näitä teemoja pohdin kuitenkin lyhyesti sitä, miksi tieteenalan tutkimusta ja opetusta kannatta edistää yleisesti ottaen ja erityisesti 2010-luvun Suomessa.

Miksi tutkia poliittista taloutta?

Moni suomenkielinen henkilö on varmasti joskus kuullut ilmauksen ”kansantalouden rautaiset lait”. Ellei hän ole kuullut tätä ilmausta, on hän varmasti kuullut siitä jonkun variaation – poliittisessa puheessa viljellään nykyään ilmauksia, joiden mukaan toiminta on tehtävä ”taloudellisten reunaehtojen puitteissa” tai ainakin ”tunnustettava” nämä reunaehdot. Usein tällä viitataan käytännössä vain käytettävissä olevan rahan määrään. Tämä herättää sellaisenaan monia poliittisia kysymyksiä, kuten kuka käytettävissä olevan rahan määrästä päättää ja millä ehdoilla. Poliittisen talouden tutkimuksen näkökulmasta ilmaukset herättävät kuitenkin huomattavasti suurempia ja laajempia periaatteellisia kysymyksiä.

Yksi tällaisista kysymyksistä on politiikan ja talouden tiukka rajanveto.

Yhtäältä on olemassa talouden piiri, jossa päätöksiä tehdään omalla logiikallaan (esim. rahallinen vaihto, yritysten päätöksentekorakenteet) ja tiettyjen tahojen (esim. yritysjohtajat, keskuspankkiirit) toimesta. Toisaalta on olemassa julkisyhteisö, joka asettaa talouden rajat ja pelisäännöt (esim. työmarkkinat), ja jossa päätöksenteko tapahtuu jollain muulla logiikalla (esim. edustuksellinen demokratia). Tämä diskursiivinen jako on näkynyt vahvasti esimerkiksi Suomessa vuonna 2013 käydyn rakenneuudistuskustelun myötä. Rakenneuudistukset viittaavat ennen kaikkea talouden rajojen ja pelisääntöjen muuttamiseen. Poliitiikan ja talouden tiukka rajanveto tuottaa maailmaa, jossa talouden sisäiset kysymykset eivät ole ”poliittisia”, vaan yksityisiä eli yritysten ja markkinavaihdon ratkaisemia asioita, eikä talouden sisäiseen toimintaan puuttuminen kuulu siten politiikan kenttään. Talouden rautaisten lakien idea ei kuitenkaan rajoitu talouden sisäpuolelle: politiikassa on otettava huomioon talouden toimijoiden näkemykset ja päätökset, koska nämä viime kädessä päättävät talouden toiminnasta. Voidaan siis sanoa, että talouden ja politiikan suhde on asymmetrinen.

Tämä näkyy esimerkiksi puheessa valtioiden kilpailukyvyistä. Valtioliiknessä päätöksenteossa on pitkälti omaksuttu näkemys, jonka mukaan valtiot ”yritysten toimintaympäristöinä” kilpailevat kansainvälisesti pääomasta, joka päättää, missä kansantaloudessa mitään tuotteita ja palveluita tuotetaan. Usein jää mainitsematta, että valtiot ovat itse päättäneet antaa pääomalle vallan liikkua vapaasti ja käyttää tätä valtaa (esimerkiksi niin kutsutussa labourismissa pääoma on paikkaan sidottua, mutta työvoima saa liikkua vapaasti). Sen sijaan korostetaan tarvetta muuttaa politiikkaa jatkuvasti siten, että pääoma kiinnostuisi omasta kansantaloudesta. Valtio ei ole ensisijaisesti ”toimintaympäristö”, ellei ajattelutavan mukaista ideologiaa ensin omaksuta (esim. Jessop 2002).

Voidaan sanoa, että nykyään eletään ”talouden” poliittista kulta-aikaa. Toimenpiteitä perustellaan entistä useammin taloudellisilla kriteereillä, kun taas talouden toimintatapoja ja päätöksentekotapoja ulotetaan uusille elämänalueille. Helsingin yliopiston maailmanpolitiikan professori Teivo Teivainen (2002) on kutsunut tätä ilmiötä ekonomismiksi. Ekonomismi herättää suuria kysymyksiä. Millaisten poliittisten periaatteiden varaan nykyaikainen kapitalistinen talous rakentuu? Entä millaista taloutta oikeastaan poliittisesti halutaan edistää ja millaisia vaihtoehtoja on olemassa?

Olen käsitellyt ensimmäistä kysymystä hieman teoreettisemmin toisaalla (Eskelinen ja Sorsa 2011). Kysymykseen voidaan tässä yhteydessä vastata paremmin konkreettisella esimerkillä. 2010-luvun alun aikana vallinnut Euroopan taluskriisi on hyvä esimerkki talouden poliittisten periaatteiden valinnoista. Kriisissä rahoitussektorin pelastuspaketit nostivat eurooppalaisten valtioiden menoja samaan aikaan, kun säästämisbuumin, finanssikriisin ja eurotalouden sisäisten epätasapainojen aiheuttama taloudellinen taantuma vähensi valtioiden verotuloja. Eurokriisin puhjetessa havaittiin, että euroalueen valtioiden talouspoliittista valtaa oli hyvin pitkälti rajoitettu. Mark Blythin (2013) mukaan suvereneilla valtioilla, jotka hallitsevat omaa valuuttaansa, on kapitalistisessa taloudessa käytettävissään neljä työkalua, joiden avulla ne voivat vastata taloudelliseen taantumaa: *laiminlyönti*, *elvytys*, *devalvaatio* ja *sisäinen devalvaatio*. Euroalueen yhteinen rahoitoliikka ja yhteiset instituutiot rajoittavat näitä työkaluja merkittävästi, vaikka talouspolitiikka on edelleen valtioiden harteilla. Taluskriisi osoitti, että Euroopan poliittinen talous perustuu pitkälti valtion aseman ”taloudelliseen neutralointiin”. Neutraalius tarkoittaa sitä, että yritysten ja kotitalouksien odotetaan näyttävän talouden suunta tilanteessa kuin tilanteessa vakaudesta riippumatta – myös silloin, kun kansainvälisen taantumien takia olisi olemassa vain yksi suunta eli talouden heikentyminen noidankehämäisesti.

Laiminlyönti tarkoittaa sitä, että valtio jättää maksamatta sitoumuksiaan, kuten velkoja ja sovittuja menoja, joihin valtion tulot eivät riitä. Euroalueella velkoja ei voida jättää maksamatta, koska valtioiden täytyy hankkia velkansa yksityisten sijoittajien välityksellä – velkojen maksamatta jättäminen siis tarkoittaisi, ettei epäluotettaville valtioille annettaisi enää velkaa. Sovittujen menojen maksamatta jättäminen puolestaan voisi paitsi olla perustuslain vastaista myös ajaa kotitaloudet ja yritykset välittömästi kriisiin. Laiminlyönti johtaakin helposti vain laman syvenemiseen. Elvytys tarkoittaa sitä, että valtio lisää alijäämäisellä budjetilla talouden kierrossa olevaa rahaa eli tuottaa lisää kotimaista kysyntää ja talouskasvua, joiden avulla myös seuraavien vuosien verotulot nousevat. Toisin sanoen valtio lisää kansantalouden sisäistä taloudellista toimintaa ja parantaa tästä aiheutuvan kasvun myötä myös omaa rahoitusasemaansa (so. velan suhde kansantuotteen ja verotulojen määrää). Euroalueen sääntöjen mukaan valtiot eivät saa ottaa julkista velkaa yli 60 prosenttia, eikä valtioiden budjetit saa olla

kuin suhdannekorjatusti 0,5 prosenttia tai yleisemmin 3 prosenttia alijäämäisiä suhteessa bruttokansantuotteeseen. Jotta alijäämä olisi elvyttävää, tulisi sen ylittää talouslaskun lisäksi yksityisen sektorin säästämistään kasvu. Säännöt estävät elvytyksen käytännössä kokonaan tilanteissa, joissa sitä eniten tarvittaisiin.

Devalvaatio tarkoittaa sitä, että valuuttakurssia heikennetään viennin edistämiseksi. Euroalueella valtioilla ei tätä mahdollisuutta ole, eikä yhteistään valuuttakurssia voida muuttaa suoralla päätöksellä, koska euron kyllä valuuttakurssi määräytyy markkinoiden mukaan suhteessa muihin valuuttoihin. Sisäinen devalvaatio puolestaan tarkoittaa sitä, että kansantaloudessa alennetaan palkkoja, sosiaaliturvaa ja muita menoja, mikä tekee maassa tuotetuista tuotteista halvempia. Tämä on osittain euroalueen valtioiden päätettävissä, mutta esimerkiksi palkat ja eläkejärjestelmät voivat olla yhtä lailla työmarkkinaosapuolten päätösvallassa. Molempien onnistuminen perustuu joka tapauksessa siihen, että maassa tuotetuille tuotteille on muualla kasvavasti kysyntää. Koska vaikeuksissa olevan euroalueen maat ovat toistensa suurimpia kauppakumppaneita ja kansainvälinen talous oli 2010-luvun alussa muutenkin pitkälti taantumassa, ei tällaista kysyntää ole ollut kaikille tarjolla. Lisäksi euroalueen sisäisen kaupan epätasapainot ovat siirtäneet koko ajan rahaa alijäämäisistä kansantalouksista (Etelä-Eurooppa) ylijäämäisiin (mm. Saksa ja Suomi), minkä vuoksi kaikkien sisäinen devalvaatio ei välttämättä ratkaisisi euroalueen sisäisiä ongelmia.

Viimeisen muutaman vuosikymmenen ajan kansainväliset talouskriisit ja ”neutraaloiden” valtioiden kykenemättömyys tulla toimeen niiden kanssa on yksi hyvä osoitus siitä, miksi talouden poliittisille analyyseille on tarvetta. Onko esimerkiksi taloudellinen vakaus toivottavaa ja mikäli on, niin kenen tulisi olla siitä vastuussa? Pitäisikö valtioilla olla toisenlainen rooli talouden vakauden hallinnassa? Millaisten periaatteiden varassa tällaisiin kysymyksiin tulisi vastata? Millaisten poliittisten arvostelmien ja periaatteiden varaan esimerkiksi taloudellisen vakauden tulisi perustua ja miksi? Millaisia vaihtoehtoisia käsityksiä vakaudesta ja sen toivottavuudesta voidaan ylipäänsä muotoilla? Nämä kaikki ovat erinomaisia esimerkkejä peruskysymyksistä, joihin poliittisen talouden tutkimus pyrkii järjestelmällisesti paneutumaan.

Toiseen kysymykseen – millaista taloutta nykyään halutaan edistää ja millaisten poliittisten periaatteiden varaan talous halutaan muodostaa – ei voida löytää yksiselitteistä vastausta, koska vastaus riippuu pitkälti siitä,

kenen ajatuksia halutaan tarkastella. Kansainvälisesti keskeisten päättäjien talousajattelu on epäilemättä uusliberaalia eli markkinoita, kilpailua, yksilön vastuuta ja julkisyhteisön toiminnan vahvaa rajoittamista korostavaa. Näin on ainakin siinä mielessä, että vahvoilla yhteiskunnallisilla toimijoilla on tapana ehdottaa uusliberaaleja toimenpiteitä myös sellaisissa kriisitilanteissa, joissa ideologian nimissä aiemmin tehdyt toimenpiteet, kuten sääntelyn purkaminen ja kotitalouksien velkaantumisen edistäminen, ovat ajaneet talouden kriisiin (Mirowski 2013). Toisaalta se, että jokin ajattelutapa on valta-asemassa, ei tarkoita sitä, että se olisi ainoa vallitseva ajattelun tapa. Monet talouden poliittisia periaatteita esittävät kannat, kuten vaatimukset talouden ekologisesta ja sosiaalisesta kestäväydestä (esim. ns. *degrowth*-liike), ovat olleet viime aikoina pinnalla entistä enemmän – myös Suomessa (ks. Alaja 2011).

Kysymyksen vastaaminen vaatiikin huomion kiinnittämistä taloudellisten ideoiden väliseen ”kamppailuun” (Stilwell 2011). Mutta mistä sitten saadaan systemaattista tietoa taloutta koskevista poliittisista ehdotuksista ja periaatteista? Vastaus tähän kysymykseen on epäilemättä yksi PTTS:n perustamisen taustamotiiveista. Suomessa pohdinnalle ei ollut luontevaa akateemista kotia, koska maasta on puuttunut käytännössä koko poliittisen talouden tutkimuksen tieteenala. Talouden poliittisia analyyseja tehdään Suomessa eri yhteiskuntatieteiden aloilla (esim. sosiologia, kulttuurintutkimus, yhteiskuntapolitiikka, politiikan tutkimus, maailmanpolitiikka) varsin runsaasti, mutta hajaantuneesti. Lisäksi varsinaisen taloustieteen kotimainen kehitys, jossa makrotaloustiede on pitkälti väistynyt mikrotaloustieteen alta, on kaventanut taloustieteellistä keskustelua.

Yksi poliittisen talouden tutkimuksen luontevien tieteellisten keskustelufoorumien puuttumisen seurauksista onkin ollut se, että tieteellisen tutkimuksen ääni jää usein paitsioon talouskeskustelussa. Suomessa talouspoliittista keskustelua ovat hallinneet suurissa määrin virkamiehet, konsultit ja tutkimuslaitosten tutkijat, jotka esittävät talousasiat ennemmin faktoina tai välttämättömyyksinä kuin poliittisina valintoina (Eskelinen ja Sorsa 2012). Poliittisten valintojen esittäminen pakkoina on taitavaa retoriikkaa, mutta niiden ottaminen pakkoina poliittisessa analyysissä on suunnilleen niin kaukana yhteiskuntatieteellisen argumentaation vaatimuksista kuin mahdollista. Poliittisen talouden *tieteellisen* tutkimuksen edistäminen ja tunnetuksi tekeminen onkin tämän vuoksi ollut yksi PTTS:n perustamisen

lähtökohtia. Seuran tarkoituksena on talouden poliittista analyysia tekevien tutkijoiden verkostoinnin edistäminen, taloudesta käytävän julkisen keskustelun herättäminen ja uudenlaisten kanavien luominen tutkijoiden puheenvuoroille tässä keskustelussa.

Mitä on poliittisen talouden tutkimus?

Mikä sitten tekee poliittisen talouden tutkimuksesta oman tieteenalansa ja miten se eroaa muista yhteiskuntatieteiden aloista? Määrittelemisen on sikäli vaikeaa, että tieteenala hahmotetaan nykyään äärimmäisen laajaksi. Lisäksi edellä mainittu saman käsitteen käyttö päätöksenteon taloustieteellisestä analyysista ja poliittisen taloustieteen perinteen aloittaman tieteenalan kuvauksena hämärtää kuvaa käsitteen käyttöalasta, vaikka vain jälkimmäinen on selkeästi oma tutkimusala – edellinen kuuluu politiikan tutkimuksen piiriin. Poliittisen talouden tutkimukseen kuuluu nykyään ainakin talouden instituutioiden, talouspolitiikan, talousdiskurssien ja taloustieteen poliittinen analyysi. Poliittinen analyysi voi kohdistua yhteiskunnallisiin taustaoletuksiin ja ideologioihin, poliittisiin päämääriin ja agendoihin, politiikan tekemisen tapoihin tai vaikkapa talouden subjektien tuottamistapoihin. Poliittisen talouden tutkimus on perinteistä poliittista taloustiedettä monitieteellisempää ja aiempaa useampia tutkimusmenetelmiä hyödyntävää. Analyysitasokin ulottuu globaalilta tasolta kansainvälisen, alueellisten ja kansallisten analyysien kautta paikallisen ja yksilökoh-taisen poliittisen talouden tutkimukseen.

Eräs esimerkki poliittisen talouden tutkimuksen monimuotoisuudesta on tämän lehden käsittelemät teemat: poliittisen talouden teoria ja teorian historia, taloustieteen ja talousdiskurssien poliittiset lähtökohdat ja sitoumukset, kulttuurinen ja kriittinen poliittinen talous, globaali ja kansainvälinen poliittinen talous, heterodoksinen taloustutkimus, talouden institutionaalinen muutos ja sen politiikka, vaihtoehtoiset lähestymistavat talouspolitiikkaan, taloustutkijoiden ja talousvaikuttajien asema poliittisessa päätöksenteossa, ”talouden” ja sen toimijoiden sosiaalinen rakentuminen sekä poliittisen talouden ja taloustieteen tutkimuksen ja opetuksen tila Suomessa. Mikä näitä teemoja yhdistää? Vastauksia voidaan epäilemättä löytää monia, näkökulmasta riippuen. Jos talouspuhetta analysoidaan

nominalistisesti minä tahansa diskursiivisena käytäntönä, voivat ”talous” ja ”politiikka” saada puheessa ihan minkä tahansa sisällön. Tässä tapauksessa vastaus kysymykseen on empiirinen: ”taloudella” ja ”poliittisella” tarkoitetaan mitä vaan sanoilla kulloinkin halutaan tarkoittaa, minkä seurauksena ”poliittinen talous” tutkii näiden käsitteiden käytön yhteyttä ja yllä olevaa listaa yhdistää lähinnä se, että molemmat sanat ovat siinä jatkuvasti läsnä. Tämä näkökulma voi olla hyödyllinen esimerkiksi talouspoliittisen keskustelun poliittiseen analyysiin. Se ei kuitenkaan vielä auta tieteellisen identiteetin etsinnässä, koska talous ja politiikka ovat tieteessä *teoreettisia käsitteitä*, joilla on suhteellisen täsmällinen sisältö, runsaasti historiaa ja jokseenkin vakiintuneita merkityksiä.

Itselleni luontevin tapa hahmottaa poliittisen talouden tutkimusalan tieteellistä identiteettiä tapahtuu yhden poliittisen talouden tutkijoiden, kulttuurintutkijoiden ja taloussosiologien esiin tuoman ilmiön avulla. Tätä ilmiötä kutsutaan *talousteorian performatiivisuudeksi*. Ilmiön lähtökohdaksi on ajatus siitä, että talousteoria performoi taloutta (ks. esim. Journal of Cultural Economy -lehden erikoisnumero 3(2), 2010). Toisin sanoen talousteoria ei vain kuvaa jossain tapahtuvan talouden toimintaa riippumatta analyysistä, vaan se esittää, tulkitsee ja tuottaa asiaa nimeltä ”talous” sekä antaa sen tarkastelulle reunaehdot, menetelmät ja mielekkyyden. Talousteoria, taloustieteilijät ja myös yleisempi talouspuhe ”taloudellistavat” maailmaa: ne kelpuuttavat yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä asioita taloudellisiksi ja esittävät narratiiveja muusta yhteiskunnallisesta toiminnasta erotetun ”talouden” toiminnasta (Çalışkan ja Callon 2009). Taloustieteilijät esimerkiksi tuovat esiin joitain yksittäisiä piirteitä ihmisten elämästä ja toiminnasta (esim. vaihto ja oman edun tavoittelu), tulkitsevat ja selittävät yhteiskunnan toimintaa näiden piirteiden avulla sekä antavat tälle kokonaisuudelle myös yhteiskunnallisen merkityksen performoidessaan taloutta. Talousteoria tuottaa siis paperilla yhteiskunnallista todellisuutta ja toimintatapoja, joihin tutkija asettaa instituutioita ja ihmisiä, sekä antaa tälle todellisuudelle jonkin poliittisen merkityksen. Taloustieteen performanssi voi kuitenkin myös vaikuttaa suoraan ihmisten toimintaan, mikäli nämä omaksuvat uuden käsityksen taloudesta ja alkavat toteuttaa performanssia myös omassa elämässään. Juuri tätä ilmiötä kutsutaan taloustieteen performatiivisuudeksi (MacKenzie ym. 2007).

Jokin aika sitten edesmennyt taloustieteilijä Ronald Coase oli yksi

ajattelutavan pioneereista, vaikkei performatiivisuuden käsitettä juuri käyttänytkään. Hän piti valtavirtaista taloustiedettä pelkän abstraktin tai jopa kuvitteellisen maailman tapahtumien teoretisointina ja spekulatona, eikä ollut erityisen kiinnostunut omien teorioidensa mahdollisesta roolista taloustieteen parissa. Sen sijaan hän oli kiinnostunut siitä, miten talusteoria ylipäänsä ja hänen talusteorianensa osana sitä voisi muuttaa ihmisten ymmärrystä siitä, mitä talous on, ja miten talusteorian soveltaminen yhteiskunnassa käytännössä (esimerkiksi lainsäädännössä ja yritysten johtamisessa) voisi myös muuttaa maailmaa. Nykykielellä ilmaistuna hän halusi esittää tietynlaisia talouden performansseja siksi, että ihmiset muuttaisivat käsitystään taloudesta ja alkaisivat myös itse performoida uutta talousajattelua – ei siksi, että tutkimus kuvaisi tai selittäisi jotain yhteiskunnallisesta todellisuudesta irrotettua ilmiötä muita paremmin. Coasen performansseissa korostuivat ennen kaikkea markkinatalouden transaktiokustannusten ideat.

Se, että kaikki talusteoriat performatoivat taloutta, ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki teoriat olisivat samanlaisia – taloudellisten ideoiden kamppailu on yhtä lailla talouden performanssien kamppailua. Performatiivisuuden ja taloudellistamisen tutkijoiden mukaan ei ole syytä puhua taloudesta yksikössä, vaan monikossa: ei ole olemassa yhtä taloutta, vaan talouksia. Erilaisten talouskäsitysten sisäinen logiikka vaihtelee merkittävästi, kuten esimerkiksi Luc Boltanski ja Laurent Thévenot (2006) ovat esittäneet. Taloudellinen logiikka voi tarkoittaa niin luovuuden, maineen, tasa-arvon, halun kuin tehokkuudenkin varaan rakentuvaa toimintaa. Yhdestä ”taloudesta” puhuminen tarkoittaakin lähinnä sitä, että monet erilaiset elämänalueet – työ, elintarvikkeet, terveydenhuolto, teatteri, seksi, liikunta ja niin edelleen – asetetaan osaksi samaa talouden performanssia.

Taloustieteen performansseilla on kuitenkin myös jotain yhteistä, mikä erottaa taloustutkimuksen muista yhteiskuntatieteistä: käsitys taloudellisesta toiminnasta *laskelmointina* (esim. Stark 2009). Laskelmointi voi tarkoittaa hyödyn maksimointia, oman edun ajamista tai vaikkapa rahallista vaihtoa. Laajimmillaan se tarkoittaa sitä, että ihmiset tekevät sellaisia asioita, jotka he järjeilevät arvokkaiksi tai tekemisen arvoisiksi (arvottamisen logiikka toki vaihtelee runsaasti, kuten olen toisaalla esittänyt – ks. Sorsa 2013). Talouden performanssien kova ydin on näin ollen jonkinasteinen rationaalinen suunnittelu sekä talouden subjektien kuvauksena että analyysin tapana. Esimerkiksi uusklassisessa taloustieteessä suunnittelija on

lähes kaikkivoipa rationaalinen yksilö, kun taas itävaltalaisen koulukunnan taloustieteessä ihmiskunnan rationaalisuus pääsee ilmenemään vain markkinainstituutioiden välityksellä kollektiivisesti (Mirowski 2013).

Talusteorian performatiivisuuden ajatus auttaa tuomaan esiin monia talouteen liittyviä poliittisia lähtökohtia ja valintoja sekä kohdistaa katsetta poliittisen analyysin luonteviin tutkimuskohteisiin. Ennen kaikkea se auttaa havaitsemaan, että normatiivisten, analyttisten ja kuvaavien lähtökohtien välillä ei välttämättä ole poliittisesti merkittäviä eroja, koska mikä tahansa näistä riittää tekemään performanssista poliittisen. Kyse on enemmän siitä, millaisten tiedonintressien varaan performanssi rakennetaan. Talouden tutkimuksen performansseissa voidaan tehdä valintoja lukemattomista eri asioista, kuten talouden oletetut instituutiot, arvottamisen ja laskelmoinnin merkitykselliseksi oletetut tavat, talouden toimijoiden väliset (valta)suhteet tai taloudellisen logiikan piirissä olevat elämänalueet. Analyysissa tehdyt valinnat tuottavat käsitystä esimerkiksi siitä, että juuri näiden valintojen avulla voidaan yhteiskuntaa hallita rationaalisesti, kun taas performatiivisuuden mahdollisuus tekee jokaisesta valinnasta myös mahdollisesti vallitsevaa todellisuutta. Talouspuheen ”kova ydin” eli laskelmointi voi jo itsessään olla poliittista keskustelua ja politisointia vastustava voima, koska se helposti kaventaa politiikan kehystämistä ja mielikuvitusta (esim. Barry 2002). Esimerkiksi asioiden esittäminen numeroilla optimaalisena tai järkevänä valintana eli ”parhaana vaihtoehtona” voi sokeuttaa sen suhteen, mitä numeroiden takana on, mitä ne tarkoittavat, mitkä numerot ovat oleellisia ja mitä numeroilla ei voida ylipäänsä ilmaista. Tämän vuoksi jo yleisemmän talouspuheen ohella pelkän taloustutkimuksen performanssien valintojen suhteen on oltava tarkkana.

Poliittisen talouden tarkka määrittelemine ei ole itse asiassa vaikeaa talouden tai ”taloudellisen”, vaan politiikan ja ”poliittisen” määrittelemisen takia. Siinä missä ”taloudelliseen” ja taloudellistamiseen on kiinnitetty runsaasti huomiota viimeisen muutaman vuosikymmenen aikana, on politiikan tutkimuksen perimmäistä luonnetta eli sitä, mitä ”poliittinen” on, tutkittu maailman sivu. Poliitikka on tutkijoille yleensä hyvin helppoa tunnistaa, kun sellaiseen sattuu törmäämään. Kuten kotimainen politiikan tutkimuksen klassikko Kari Palonen on todennut, viime kädessä politiikassa on kyse siitä, että asiat voidaan päättää toisin. Esimerkiksi valtakamp-pailut tai valtioiden harjoittama sääntely on helppoa ymmärtää politiikaksi.

Sen sijaan tutkijoiden on yleensä vaikeampaa määritellä ”poliittinen”, eli ne (ontologisen tason) ehdot, jotka mahdollistavat (onttisen tason) politiikan havaitsemisen, antavat politiikalle mielekkään sisällön ja tekevät siitä ylipäänsä merkityksellisen asian maailmassa. ”Poliittisen” määrittelemineen on siitä ongelmallista, että jokainen määritelmä vaikuttaa jo itsessään politiikkaan. Määritelmä vaikuttaa ainakin siihen, millaisiin yhteisöihin, hallitseviin periaatteisiin ja ihmisten välisiin suhteisiin valtakamppailut, julkinen toiminta, hegemonia tai vastarinta asetetaan. Samalla muut kysymykset, joita muut teoriat tai ylipäänsä ihmiset pitävät poliittisina kysymyksinä, jäävät pimentoon. Tutkimuskohteen määrittelemineen politiikan ulkopuolella on toisin sanoen mahdotonta: politiikan tutkija tulee määrittelemällä tutkimuskohteensa aina ajaneeksi jonkinlaista politiikkaa, kun taas kaikki politiikan ajaminen muuttaa ymmärrystä tutkimuskohteesta.

Esimerkiksi niin sanotun post-foundationalistisen (tai ”jälkiperustaisen”) poliittisen ajattelun mukaan ongelmaan on helppo ratkaisu: jokaisen tieteilisen analyysin tulee asettaa *ensin* poliittis-filosofinen perustansa ja käsitellä siihen liittyvät poliittiset valinnat. Vasta tämän jälkeen voidaan edetä teorioiden ja empiiristen tutkimusmenetelmien tarkasteluun (joiden suhde filosofiseen perustaan on kuitenkin kontingentti). Tämä tekee tutkimuksesta läpinäkyvää ja johdonmukaista. ”Poliittisen” rakentamiseen on monia tapoja. Esimerkiksi populismi voidaan ymmärtää yhdeksi ”poliittisen” perustaksi (Laclau 2005). Populistisessa politiikan ymmärryksessä muun muassa pelataan ”kansan” käsitteellä sekä käsitellään asioita identiteettikysymyksinä sekä me-he ja x ja ei-y -jaotteluina. Voidaan esimerkiksi kysyä, miten erilaiselta Adam Smithin tekstit kansojen varallisuudesta näyttäisivät, jos ne luettaisiin populistisen politiikkaymmärryksen valossa klassisen liberalismiin mukaisen ymmärryksen sijaan.

Lopuksi

Näin pääsemmekin hyvän yhteiskuntatieteellisen käytännön tavoin jokseenkin epätydyttävään johtopäätökseen: poliittisen talouden tutkimuksen kenttä riippuu teorian sisältämästä poliittisesta mielikuvituksesta, ymmärryksestä talousdiskurssin käyttöalasta ja näiden yhteensopivuudesta analyysissa. Poliittisen talouden tutkimus voi olla yhtä lailla kuvailevaa,

selittävää, positiivista (so. tutkimusta jostain tietystä näkökulmasta eli positiosta käsin) kuin normatiivistakin. Poliittisen talouden tutkimus voi kannattaa joitain tiettyjä talouden instituutioita ja ideoita tai talousjärjestelmiä, tai olla kokonaan ottamatta kantaa niihin. Se voi osoittaa talouteen liittyviä poliittisia valintoja tai ehdottaa toisenlaisia valintoja jostain halutusta näkökulmasta. Se voi jopa kannattaa tai vastustaa talouspuhetta sellaisenaan. Kaikki riippuu siitä, miten tutkijat ymmärtävät politiikan ja talouden (tai ”poliittisen” ja ”taloudellisen”) ja mikä heidän tiedonintressinsä on eli millaisiin asioihin he haluavat ymmärryksellään ottaa kantaa. Tieteellistä tästä toiminnasta tekee se, että ymmärrys on mahdollisimman läpinäkyvää eli tiedonintressit ja teoreettis-metodologiset valinnat ovat selviä, ja että analyysi on näiden puitteissa johdonmukaista.

PTTS:n yksi tehtävistä on nostaa taloustutkijoilta ja -vaikuttajilta kaikkien edellä mainittujen tekijöiden ymmärrystä esiin sekä herättää keskustelua vaihtoehtoisista ymmärtämisen tavoista tilanteessa, jossa talouspuhe määrittää politiikan suuntaa entistä enemmän. Jotta tämä olisi mahdollista, tarvitsemme lähitulevaisuudessa runsaasti empiiristä tutkimusta kotimaisen poliittis-taloudellisen ajattelun kehityksestä niin tutkimuksessa kuin koko yhteiskunnassakin. Toivomme, että parhaillaan lukemasi, PTTS:n julkaisema Poliittinen talous -lehti tulee olemaan yksi keskeisiä tätä kehitystä koskevien analyysien suomenkielisiä julkaisukanavia.

Kirjoittaja on Poliittisen talouden tutkimuksen seuran puheenjohtaja

Kirjallisuus

- Alaja, Antti. 2011. Mikä ihmeen degrowth? Johdatus kasvukritiikin uuteen aaltoon. Kalevi Sorsa säätiön julkaisuja 4/2011. Helsinki: Kalevi Sorsa säätiö.
- Barry, Andrew. 2002. The anti-political economy. *Economy and Society*, 31:2, 268–284.
- Blyth, Mark. 2013. *Austerity: The History of a Dangerous Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Boltanski, Luc ja Thévenot, Laurent. 2006. *On justification: economies of worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Çalışkan, Koray ja Callon, Michel. 2012. Economization, part 1: Shifting attention from the economy towards processes of economization. *Economy and Society*, 38:3, 369–398.
- Eskelinen, Teppo ja Sorsa, Ville-Pekka. 2011. *Hyvä talous*. Helsinki: Like.
- Eskelinen, Teppo ja Sorsa, Ville-Pekka. 2012. Institutionaalisten faktojen tuotanto talouspuheessa. *Politiikka*, 54:3, 169–187.
- Jessop, Bob. 2002. *The future of the capitalist state*. Cambridge: Polity Press.
- Laclau, Ernesto. 2005. *On populist reason*. Lontoo: Verso.
- MacKenzie, Donald, Muniesa, Fabian ja Siu, Lucia (toim.). 2007. *Do economists make markets? On the performativity of economics*. Princeton: Princeton University Press.
- Marchart, Oliver. 2007. *Post-foundational political thought: political difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Milonakis, Dimitris, ja Fine, Ben. 2009. *From political economy to economics: method, the social and the historical in the evolution of economic theory*. Lontoo: Routledge.
- Mirowski, Philip. 1989. *More heat than light: economics as social physics, physics as nature's economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mirowski, Philip. 2013. *Never let a serious crisis go to waste: how neoliberalism survived the financial meltdown*. 2013. Lontoo: Verso.
- Sackrey, Charles, Schneider, Geoffrey, Knoedler, Janet ja Jensen, Hans. 2010. *Introduction to political economy*. Boston: Dollars and Sense, Economic Affairs Bureau.
- Sorsa, Ville-Pekka. 2013. Voiko taloustiede perustua pluralistiselle arvokäsitykselle? Teoksessa Teppo Eskelinen ja Suvi Heikkilä (toim.), *Talous ja arvo*. Helsinki: Minerva, SoPhi, 68–90.
- Stark, David. 2009. *The sense of dissonance: accounts of worth in economic life*. Princeton: Princeton University Press.
- Stilwell, Frank. 2011. *Political economy: the contest of economic ideas*. Melbourne: Oxford University Press.
- Teivainen, Teivo. 2002. *Enter economism, exit politics: experts, economic policy and the damage to democracy*. Lontoo: Zed.
- Weingast, Barry ja Wittman, Donald. 2008. *The Oxford handbook of political economy*. New York: Oxford University Press.